

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academics

verschijnt viermaal per jaar

nr 94 maart 1997

Inhoud

Woord van de algemeen voorzitter	1
Het Vlaamse parlement: Een Vlaamse instelling in Brussel	3
Taalzorg in Vlaanderen en Zuid-Afrika: parallellen en verschillen	14
Een uitdaging voor Europa	23
Activiteit: Een feestlied voor Vlaanderen	35

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen Voorzitter:

Prof. Matthias Storme, Zuidbroek 49, 9030 Mariakerke

Algemene Ondervoorzitters:

Lic. Gwij Steel, Fort Lapin 41, 8000 Brugge

Lic. Milka Grela, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Algemeen Secretaris:

Lic. Machteld Lenoir, Vlamingdam 2, 8000 Brugge

Algemeen Penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaarddijk 17, 2830 Willebroek

Bestuursleden:

Prof. Robert Vandenberghe, Kortrijksesteenweg 801, 9000 Gent

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Apr. Elisabeth Verbruggen, Constant Van Goestraat 71, 2070 Zwijndrecht

Ph. D. Rita Wardenier, Weststraat 14, 8340 Damme

Woord van de algemeen voorzitter.

Waarde vrienden,

Het is intussen zes maanden geleden dat ik het voorrecht had prof. E. Ponette als algemeen voorzitter van ons dierbaar Verbond te mogen opvolgen. Ik heb sindsdien veel steun mogen ondervinden van de goede ploeg bestuurders die U samen met mij hebt verkozen. Ik heb tevens een levenskrachtig Verbond gevonden, met bloeiende afdelingen. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat er geen werk aan de winkel is. Er is nog veel werk aan de verjonging van sommige afdelingen, het heropstarten van andere. Er is ook nog veel werk aan de verdere uitstraling van ons Verbond, waarvan de naam als een klok zou moeten luiden in het Vlaamse academische en wetenschappelijke landschap. Dit alles is natuurlijk een taak van ons allen, van alle afdelingen. Het hoofdbestuur koördineert, maar het zijn vooreerst de afdelingen die vlees en bloed van ons VVA uitmaken. Ik mocht de voorbije maanden reeds een deel van de afdelingen bezoeken en hoop dit spoedig ook met de andere te doen.

Graag vraag ik alle leden ook of zij bereid zijn als spreker, gids of deskundige op te treden voor socio-kulturele verenigingen (de eigen VVA-afdelingen inbegrepen) en verzoek ik hen hun mogelijke bijdrage te melden aan het sekretariaat. Als academici dienen wij onze kennis uit te dragen.

Met huidig nummer van VIVAT starten we ook een nieuwe rubriek; zij staat open voor wetenswaardige ontwikkelingen in de wetenschap - in de ruimste zin - in Vlaanderen. Ik hoop spoedig meer interessante inzendingen daarvoor te mogen ontvangen.

Verder staat VIVAT open voor opinie-bijdragen over onderwerpen waaraan ons Verbond krachtens zijn doelstellingen aandacht wil besteden.

Over onze maatschappelijk opdracht als academici wil ik U ditmaal niet verder onderhouden. Daarover handelde trouwens onze succesrijke Algemene Ledendag op 8 maart, waarvan de lezingen in het volgende nummer van VIVAT zullen verschijnen. De discussie op die dag toont aan dat er vraag is naar verdere bezinning over dit onderwerp, en ik zou alle afdelingen willen oproepen daarvoor in hun najaarsprogramma een plaats in te ruimen. Wellicht

kunnen bepaalde onderwerpen die tijdens de Ledendag meer specifiek aan bod zijn gekomen, daarbij inspirerend werken.

Met mijn voorganger neem ik binnenkort initiatieven om ook een ander onderwerp dat ons nauw ter harte gaat wat meer uit te diepen : de noodzaak van een kollektief zelfrespekt voor het Vlaamse volk, gepaard met respekt voor alle andere volkeren; respekt voor eigen volk én voor andere volkeren staat tegenover de ideologie van de totale indifferentie voor het nationale, die uiteindelijk een ideologie van de respektloosheid is, van het gebrek aan respekt voor alle volkeren. Zij getuigt ofwel van nihilisme, ofwel van vasthouden aan ongerechtvaardigde voorrechten. Slechts wie de moed en volharding heeft om zich een welbepaalde traditie eigen te maken, en die eigenheid te respekteren, kan vanuit die vorming begrip hebben voor traditie in het algemeen en dus ook voor die van anderen en zo wereldburger zijn. Het neo-Belgicisme van sommige intellectuelen daarentegen staat niet voor een maatschappelijk projekt of een maatschappelijke verantwoordelijkheid, maar vormt een keuze voor een verziekte structuur, waarin misdaad en korruptie goed gedijt. Overigens is niet de politiek daaraan schuld, maar het gebrek aan politiek - het gebrek aan een politiek die zijn grenzen kent maar binnen het eigen domein haar verantwoordelijkheid neemt. Wanneer Vlaanderen met zijn overheid eindelijk pogingen onderneemt om inderdaad aan politiek te doen, om een gemeenschap uit te bouwen (en daar horen ook symbolen bij, die een netwerk van betekenissen en samenhangigheid scheppen) is dit natuurlijk een doorn in het oog van al wie, om weliswaar soms erg uiteenlopende redenen, belang heeft bij het behoud van de huidige verziekte staat. Het nodige tegengewicht tegen een Vlaamse overheid moet niet gezocht worden in anti-Vlaamse machtsstructuren, maar in de uitbouw van een levenskrachtig middenveld, dat de eigen taken behoorlijk kan opnemen, zoals ook een overheid dat moet doen. Levenskrachtige onderwijsinstellingen, onderzoeksinstellingen, bedrijven en last but not least verenigingen zijn daarvoor vereist daarbij. Laat ook ons Verbond er verder bij horen.

Vivat crescat floreat VVA

Matthias E. STORME

HET VLAAMS PARLEMENT : EEN VLAAMSE INSTELLING IN BRUSSEL

Sedert 21 mei 1995 heeft Vlaanderen een eigen, rechtstreeks verkozen Vlaams Parlement. Op 16 maart 1996 nam dat Vlaams Parlement zijn intrek in een eigen gebouw : het Vlaams Parlementsgebouw, gelegen in het hart van Brussel. In dat Vlaams Parlementsgebouw krijgt de Vlaamse politiek vorm, en werkt Vlaanderen aan een eigen politiek en maatschappelijk project, dat meer en meer afwijkt van dat van de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest. Dat is de logica van het federaliseringsproces, dat in 1970 werd ingezet.

In dit artikel geven we een bondige schets van de historiek, de realisaties en de werking van het Vlaams Parlement. We hebben tevens oog voor het Vlaams Parlementsgebouw, dat zowel symbool staat voor de Vlaamse aanwezigheid in Brussel, als voor de nieuwe openheid van de Vlaamse politiek.

I. Het Vlaams Parlement : een jonge instelling¹

A. Het eerste parlement van de Vlamingen, 1971-1980 : een instelling met beperkte bevoegdheden

De geschiedenis van het Vlaams Parlement gaat terug tot 7 december 1971, toen in de lokalen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers de *Cultuurraad van de Nederlandse cultuurgemeenschap* werd geïnstalleerd.

De installatie van dat eerste parlement van de Vlamingen was het rechtstreeks gevolg van de grondwetsherziening van 24 december 1970, die het einde van de Belgische eenheidsstaat inluidde. Om tegemoet te komen aan de Vlaamse eis naar culturele autonomie werd België ingedeeld in drie cultuurgemeenschappen die overeenstemden met de drie grote taalgebieden van het land : de Nederlandse, de Franse en de Duitse cultuurgemeenschap. De Nederlandse en de Franse cultuurgemeenschap kregen ieder een beperkte vorm van politiek zelfbestuur, wat concreet tot uiting kwam in de oprichting van *cultuurparlementen* voor die cultuurgemeenschappen. Die parlementen, officieel *cultuurraden* genoemd, namen inzake culturele en taalaangelegenheden - domeinen waarop de twee gemeenschappen al decennia botsten - de

wetgevende bevoegdheid van het nationale parlement over. Met de grondwetsherziening van 24 december 1970 was het lot van de unitaire Belgische staat bezegeld. België werd in 1970 weliswaar nog geen federale staat - er werden geen volwaardige politiek-autonome deelgebieden gecreëerd - maar met de erkenning van regionale cultuurparlementen die in bepaalde domeinen de wetgevende bevoegdheid van het nationale parlement overnamen, werd in 1970 wel een beslissende stap in de richting van de omvorming van de unitaire in een federale staat gezet. Met de grondwetsherzieningen van 1980, 1988 en 1993 stapte men bewust verder in de in 1970 ingeslagen richting.

Het cultuurparlement van de Vlamingen, dat op 7 december 1971 voor de eerste keer samenkwam, was weliswaar een parlementaire assemblée, maar zeker geen volwaardig parlement.

Het was een parlement omdat het decreten met kracht van wet kon aannemen. Die *decreten* of Vlaamse wetten golden enkel voor de leden van de Nederlandse cultuurgemeenschap. De wetten van het Belgische parlement konden die decreten niet wijzigen of opheffen.

Een eerste beperking van de reële macht van het Vlaamse cultuurparlement was echter dat het slechts voor een beperkt aantal bevoegdheidsdomeinen decreten kon aannemen. Het ging in hoofdzaak om culturele en taalaangelegenheden. In vergelijking met de totale bevoegdheids sfeer van de Belgische staat betrof het hier een zeer bescheiden pakket : zo bleven economie en werkgelegenheid, ruimtelijke ordening, verkeer en binnenlandse aangelegenheden, om maar een aantal voorbeelden te noemen, tot de bevoegdheid van het nationale parlement behoren.

Bovendien kreeg het Vlaamse cultuurparlement niet de bevoegdheid om eigen ministers te benoemen, die de aangenomen decreten moesten uitvoeren. Vlaanderen kreeg geen eigen regering. Het waren ministers van de nationale regering die de decreten van het Vlaamse cultuurparlement moesten uitvoeren. Dat betekende concreet dat bepaalde decreten nooit werden uitgevoerd.

Ten slotte bleek ook uit de samenstelling van het cultuurparlement dat het geen volwaardig parlement was : het werd niet rechtstreeks verkozen, maar het werd samengesteld uit de Nederlandstalige leden van de Kamer en de Senaat. Hier ligt de basis van het zogenaamde *dubbelmandaat* dat tot aan de eerste rechtstreekse verkiezing van het Vlaamse parlement in 1995 zou blijven bestaan, en dat tussen 1971 en 1995 een reële belemmering voor zijn goede werking vormde. De leden moesten hun tijd verdelen tussen het nationale en het Vlaamse parlement, wat dikwijls tot organisatorische proble-

men, zoals overlapping van agenda's leidde. Het dubbelmandaat had ook een belangrijk psychologisch nadeel : de leden voelden zich in de eerste plaats lid van het Belgische parlement, en pas in tweede en dikwijls ondergeschikte orde lid van het Vlaamse parlement. Voor dat laatste parlement waren ze immers niet rechtstreeks verkozen. Dat gevoel zou ertoe leiden dat de belangen van de Belgische staat in de geest van vele leden primeerden op die van de Nederlandse cultuurgemeenschap, na 1980 van de Vlaamse Gemeenschap. Nog meer fruikend was het feit dat het lidmaatschap van het Vlaamse parlement een van het nationale mandaat afgeleid, opgelegd lidmaatschap was, waarvoor bepaalde leden zeker niet vrijwillig gekozen zouden hebben. Het gevolg was dat het Vlaamse parlement zeker in de beginjaren leden telde die de instelling niet gunstig gezind waren, en die zijn bevoegdheden van binnen uit trachtten te ondermijnen.

Ondanks zijn zwakke institutionele basis, kon het Vlaamse cultuurparlement in 1980, laatste jaar waarin het actief was, een niet onaardige balans voorleggen. Tussen 1971 en 1980 werden in totaal 49 decreten goedgekeurd. Een aantal daarvan had betrekking op het gebruik van de talen, en hun objectief was steeds hetzelfde : het gebruik van het Frans in het Nederlandse taalgebied aan banden leggen, en zo mogelijk onmogelijk maken. Het belangrijkste taaldecreet was het decreet-Vandezande van 19 juli 1973 dat vooral bekendheid verwierf onder de naam van *Septemberdecreet*. Het bepaalde dat de werkgevers in Vlaanderen voortaan in hun contacten met het personeel Nederlands moesten spreken en dat zij voor alle wettelijk voorgescreven akten en bescheiden uitsluitend het Nederlands mochten gebruiken. Pas in september drong de draagwijdte van het decreet in het Franstalige landsgedeelte door. Hierop ontstond in de Franstalige pers een campagne tegen 'le décret de septembre' die uiteindelijk uitmondde in een felle anti-Vlaamse hetze. Het Septemberdecreet toonde aan dat het Vlaamse cultuurparlement wel degelijk reële macht had, zij het op een beperkt aantal domeinen.

Naast de taaldecreten, werden ook een groot aantal decreten goedgekeurd in de culturele sectoren van de volwassenenvorming, het jeugdwerk, het bibliotheekwezen, de sport en het openluchtlevens. Die decreten wilden de participatie van brede lagen van de bevolking aan het culturele leven mogelijk maken. Een speciale vermelding in die reeks van democratiseringsdecreten verdient het *Bibliotheekdecreet* van 19 juni 1978 dat elke Vlaamse gemeente de verplichting oplegde een openbare bibliotheek op te richten.

Een derde belangrijk actieterrain van het cultuurparlement was de bescherming van het Vlaamse culturele patrimonium, en meer bepaald de monumen-

tenzorg. Het is zelfs niet overdreven te stellen dat het monumentenbeleid gecreëerd werd door het cultureel autonome Vlaanderen. De verwaarlozing van het Vlaamse culturele erfgoed, en het Belgische cultureel patrimonium in het algemeen, was wellicht een van de meest opvallende kenmerken van de naoorlogse nationale cultuurpolitiek.

In het verlengde van de taaldecreten keurde het Vlaamse cultuurparlement tussen 1971 en 1980 ten slotte nog zes decreten goed die de uitstraling van de Nederlandse taal ten goede moesten komen.

De al bij al positieve balans van het Vlaamse cultuurparlement, die gunstig afsteekt tegenover de eerder magere realisaties van het cultuurparlement van de Franse cultuurgemeenschap, wordt vooral verklaard door het feit dat het Vlaamse cultuurparlement de Nederlandse cultuurgemeenschap de kans geboden heeft zélf wat te doen aan belangrijke historische verzuchtingen. Dat geldt niet alleen voor de taalproblematiek. Ook het streven naar een eigen cultuurpolitiek was al sinds de tweede helft van de jaren dertig een belangrijk actieterrein van de Vlaamse Beweging geworden.

B. Naar een volwaardig Vlaams Parlement na de grondwetsherzieningen van 1980, 1988 en 1993

De in de jaren zeventig fel oplaaiende *communautaire conflicten* tussen Vlamingen en Franstaligen bewezen dat de toekenning van culturele autonomie aan de cultuurgemeenschappen de spanningen tussen hen zeker niet definitief opgelost had. Méér autonomie voor Vlaanderen en Wallonië, een verdere omvorming dus van de unitaire in een federale staat, was noodzakelijk, wilde men België zélf redden. Hierbij was Vlaanderen vragende partij voor een uitbreiding van de bevoegdheden van de cultuurgemeenschappen. Wallonië stuurde aan op de uitvoering van de al in 1970 in de Grondwet ingeschreven gewestvorming.

Met de *grondwetsherziening van 1980* deed het Belgische parlement de beslissende stap in de richting van de uitbouw van die federale staat. Naast de centrale, Belgische staat, ontstonden binnen België politiek autonome *deelstaten, gemeenschappen en gewesten*, die een verregaande vorm van politiek zelfbestuur kregen. In Vlaanderen heeft men in 1980 echter onmiddellijk gebruik gemaakt van de mogelijkheid om gemeenschap en gewest samen te voegen. *Dat betekent concreet dat er sinds de staatshervorming van 1980 aan Vlaamse zijde één Vlaams parlement voor de Vlaamse*

Gemeenschap en het Vlaamse Gewest - tussen 1980 en 1993 officieel 'Vlaamse Raad' genoemd - en één Vlaamse regering voor de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest bestaan. Met de 'samenvoeging' van gemeenschap en gewest wilde Vlaanderen duidelijk maken dat de Vlamingen in Brussel deel uitmaken van de Vlaamse Gemeenschap, en dat Brussel geen afzonderlijk derde gewest zoals de twee andere gewesten kon worden.

In tegenstelling tot zijn voorganger, de Nederlandse Cultuurraad, was de *Vlaamse Raad* door de grondwetgever van 1980 voorbestemd om uit te groeien tot een volwaardig parlement voor de Vlamingen : de Vlaamse Raad kreeg de opdracht om, samen met de Vlaamse regering, van de Vlaamse deelstaat een volwaardige politieke entiteit binnen het Belgische staatsverband te maken. De staatshervormingen van 1980, 1988 en 1993 gaven hem hiervoor systematisch meer middelen en bevoegdheden.

Reeds in 1981 verwierf de Vlaamse Raad de *government-making power*, het recht om een eigen regering te installeren. De Vlaamse regering legt de eed af in handen van de voorzitter van het Vlaamse parlement ; enkel de voorzitter van de Vlaamse regering legt ook de eed af in handen van de Koning. De Vlaamse regering is enkel politiek verantwoordelijk ten aanzien van het Vlaamse parlement, en kan dus enkel door de Vlaamse Raad ten val gebracht worden.

De toename van bevoegdheden en, hiermee samenhangend, de toename van financiële middelen, waren eveneens belangrijke instrumenten om de uitbouw van een volwaardig Vlaams parlement mogelijk te maken. Bij de staatshervorming van 1980 verwierf de Vlaamse Raad reeds belangrijke bevoegdheidsdomeinen - cf. supra - bij de staatshervorming van 1988 kwamen hier het ganse onderwijspakket - inclusief de schoolpactmateries - en belangrijke delen van openbare werken en vervoer bij. Bovendien werd de bestaande bevoegdheidsverdeling tussen het nationale niveau en de gemeenschappen en gewesten gehomogeniseerd. In 1993 kreeg de Vlaamse Gemeenschap het verdragsrecht. De financiële middelen waarover de Vlaamse Raad kon beschikken om het beleid vorm te geven, namen vooral na de staatshervorming van 1988 snel toe : in 1980 beschikte het Vlaamse parlement over een inkomstenbegroting van 40 miljard, in 1988 over 93 miljard, in 1989 over 342 miljard, in 1996 over 537 miljard (nominale cijfers).

Tussen 1 oktober 1980 en 21 mei 1995 bleef de Vlaamse Raad, zoals de Nederlandse Cultuurraad, een onrechtstreeks verkozen parlement, dat samengesteld was in de schoot van het nationale parlement. De nadelen van het dubbelmandaat waren legio - met als belangrijkste de overlapping van

activiteit met Kamer en Senaat en de tegenstrijdige belangen die de leden in het nationale parlement en de Vlaamse Raad moesten verdedigen - en vormden een reële belemmering voor een optimale uitbouw van het parlement van de Vlamingen. Pas met de staats hervorming van 1993 werd ook die hypotheek gelicht. Sinds de verkiezingen van 21 mei 1995 is het Vlaamse parlement een zelfstandig, rechtstreeks verkozen parlement. Die verworvenheid is het voorlopige sluitstuk van de ombouw van de Belgische staat van een unitair naar een federaal model.

Het eerste rechtstreeks verkozen Vlaamse parlement werd op 13 juni 1995 geïnstalleerd. Het koos Norbert De Batselier (SP) als zijn nieuwe voorzitter. Ter afsluiting van die vergadering nam de Vlaamse Raad eenparig een voorstel van resolutie van de VLD'er Karel De Gucht aan waardoor de naam van de Vlaamse Raad gewijzigd werd in *Vlaams Parlement* en waardoor de leden van dat parlement voortaan *Vlaamse volksvertegenwoordigers* genoemd worden. Die beslissingen werden op de vooravond van de opening van het Vlaams Parlementsgebouw - 14 maart 1996 - officieel bekrachtigd.

Naast de rechtstreekse verkiezing, heeft de staats hervorming van 1993 het Vlaamse parlement echter nog een tweede belangrijke hefboom voor zijn verdere ontwikkeling gegeven, namelijk de *constitutieve autonomie*. Dat houdt in dat het zélf bepaalde essentiële regels inzake zijn samenstelling, verkiezing en werking kan wijzigen. Zo kan het zijn ledenaantal wijzigen, bijkomende onverenigbaarheden met het mandaat van Vlaams volksvertegenwoordiger formuleren en de kieskringen voor het Vlaams Parlement wijzigen. Daarnaast verschafft de constitutieve autonomie ook verregaande bevoegdheden om de werking van de Vlaamse regering vast te leggen. Hiermee kan het Vlaams Parlement zélf mee het kader creëren waarbinnen het politieke landschap in Vlaanderen zich in de eenentwintigste eeuw zal ontwikkelen.

Tussen 1980 en 1996 groeide het Vlaamse parlement langzaam maar zeker uit tot een volwaardige parlementaire assemblée. Dat blijkt in de eerste plaats uit de vele *decreten* die voor de verschillende bevoegdheidsdomeinen werden goedgekeurd - 313 tussen 1980 en 1995 - en die stilaan maar zeker een eigen Vlaams maatschappijmodel hebben gecreëerd. Typisch Vlaamse instellingen zagen het licht - bijvoorbeeld de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (VDAB), de Sociaal-Economische Raad voor Vlaanderen (SERV), Kind en Gezin, De Lijn - en in de meeste bevoegdheidsdomeinen werd na 1980 ook de basis gelegd voor een typisch Vlaams beleid. We vermelden hier slechts het Kabeldecreet van 28 januari 1987, dat het pad effende voor commerciële televisie in Vlaanderen, de afvalstoffen-, water-, bos- en duinendecreten, die vorm gaven aan een eigen Vlaams milieubeleid,

de diverse onderwijsdecreten die het onderwijsbeleid definitief op een Vlaamse leest schoeiden, en de decreten betreffende het bestuurlijk beleid en de openbaarheid van bestuur die de basis legden voor een nieuwe ambtelijke cultuur.

Naast de decreetgevende opdracht, kwam tijdens de periode 1980-1996 ook de *controlerende opdracht* van het Vlaamse parlement tot volle ontplooiing. In tegenstelling tot de periode van het cultuurparlement, toen er voor het Vlaamse parlement ministers verschenen die lid waren van de nationale regering en die niet politiek verantwoordelijk waren voor dat parlement, kon de Vlaamse Raad vanaf 1980 zijn eigen ministers vorderen, en kon hij het vertrouwen in een individuele minister of in de regering in haar geheel opzeggen. Het *interpellatierecht* kreeg hierdoor zijn volle betekenis, en het Vlaamse parlement heeft er gebruik van gemaakt met een dubbel doel : enerzijds om een effectieve controle uit te voeren op de uitvoering en de naleving van de aangenomen decreten, anderzijds om te controleren of de opeenvolgende Vlaamse regeringen de communautaire belangen van Vlaanderen in het Belgische federale staatsverband voldoende behartigden. Vooral in de uitbouw van die tweede pool kwam de groei van het parlement van de Vlamingen in de periode 1980-1996 tot uiting. Het aantal interpellaties en vragen over de verhoudingen tussen de Vlaamse deelstaat en het Belgische beleidsniveau enerzijds, en de verhoudingen tussen Vlaanderen, Wallonië en Brussel namen systematisch toe. Voorbeelden zijn onder meer het dossier Voeren en het debat over de financiële transfers van Vlaanderen naar Wallonië. Tussen 1980 en 1996 groeide het Vlaamse parlement dan ook uit tot een nieuw en belangrijk *politiek forum* in het Belgische communautaire landschap.

II. Het Vlaams Parlementsgebouw : een glazen huis in het hart van Brussel

Tot 16 maart 1996, dag dat het Vlaams Parlement officieel zijn intrek nam in het Vlaams Parlementsgebouw, gingen de vergaderingen van het Vlaamse parlement door in de lokalen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers in het Paleis der Natie. Die situatie ging terug op een beslissing van de Cultuurraad van de Nederlandse cultuurgemeenschap van 7 maart 1972.

Het Belgische parlement had tijdens de grondwets herziening van 1970 niets voorzien inzake de vestiging van de cultuurparlementen. Hieruit leidde het Vlaamse cultuurparlement af dat het zelf zijn vestigingsplaats kon kiezen. Op 7 maart 1972 opteerde de Cultuurraad, na een lang en uitputtend debat, voor

het nationale parlamentsgebouw. Dat betekende concreet dat alle plenaire vergaderingen van het cultuurparlement plaatsvonden in het halfond van de Kamer van Volksvertegenwoordigers, en dat het cultuurparlement voor zijn commissievergaderingen de commissiezalen van de Kamer kon gebruiken.

De keuze voor het Paleis der Natie betekende meteen dat het Vlaamse cultuurparlement koos voor *Brussel*. Die keuze was in 1972 niet evident. Brussel was in de jaren zestig en zeventig uitgegroeid tot één van de belangrijkste spijtzwammen tussen Vlamingen en Franssprekenden, en het was dan ook niet zo vanzelfsprekend dat het Vlaamse cultuurparlement zich hier zou vestigen. Sommige politieke partijen waren van mening dat het autonome Vlaamse cultuurparlement zich niet in de hoofdstad van het unitaire Belgische gezag, maar in een 'zuiver' Vlaamse stad, bijvoorbeeld Mechelen, moest vestigen. Voorstanders van Brussel argumenteerden dat de Vlaamse aanwezigheid in Brussel juist noodzakelijk was om aan te tonen dat, zoals Lode Craeybeckx het in 1954 uitdrukte, 'Vlaanderen Brussel niet loslaat'.

Uiteindelijk koos men in 1972 toch voor Brussel, en die keuze zou definitief zijn : vanaf 1980 gingen ook de vergaderingen van de Vlaamse Raad door in de lokalen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Vanaf 25 januari 1982 werd op vergaderdagen van de Vlaamse Raad een Vlaamse Leeuw in het halfond geplaatst.

Naargelang de Vlaamse Raad echter meer en meer het imago van een volwaardig parlement kreeg, groeide de behoefte om een eigen gebouw te verwerven. Aan de huisvesting van het Vlaamse parlement in het Paleis der Natie waren immers belangrijke nadelen verbonden : het Vlaamse parlement werd voor de organisatie van zijn werkzaamheden in een feitelijke afhankelijkheidspositie van de Kamer geduwd, en bovendien vormde die situatie een hinderpaal om zich naar de publieke opinie toe als een onafhankelijk Vlaams parlement te profileren. De buitenwereld associeerde het nationale parlamentsgebouw immers in de eerste plaats met de activiteiten van het nationale parlement. Naargelang de activiteiten van het Vlaamse parlement toenamen, en hij zich meer en meer als een volwaardig parlement trachtte te affirmeren, nam de psychologische druk om een eigen gebouw te verwerven toe. Die noodzakelijkheid werd op 21 oktober 1986 treffend verwoord door VU-fractievoorzitter Hugo Schiltz : *'Wanneer men vraagt om de Raad vervroegd bijeen te roepen, blijken er allerlei materiële problemen te bestaan die zulks verhinderen. Wij hebben geen huis, wij zijn te gast in een ander huis. Dat alles werpt een bedenkelijk licht op de Raad als instrument van Vlaamse politiek'*.

Op dat moment had men echter reeds vooruitzicht op beterschap. Al in 1983 had het Bureau - het dagelijks bestuur van het Vlaamse parlement - zijn oog

laten vallen op het voormalige *Hôtel des Postes et de la Marine* in de neutrale zone van Brussel. Op 21 oktober 1986 werd aangekondigd dat de nationale regering het beoogde pand op de hoek van de Leuvenseweg en de Hertogsstraat voor het bedrag van één symbolische frank wenste over te dragen aan de Vlaamse Gemeenschap. Die droeg het op haar beurt op 5 mei 1987 over aan de Vlaamse Raad. Na een moeilijk bouw- en verbouwingsproces, dat heel wat langer duurde dan oorspronkelijk gepland, werd het *Vlaams Parlamentsgebouw* tijdens het weekend van 16 en 17 maart 1996 in gebruik genomen.

In 1987 stond de keuze voor Brussel als vestigingsplaats van het Vlaams Parlement niet langer ter discussie. Op dat moment was de Vlaamse aanwezigheid in Brussel al een evidentie geworden. De samenvoeging tussen Vlaamse Gemeenschap en Vlaams Gewest was er in 1980 mede gekomen vanuit de zorg om aan te tonen dat Brussel wel degelijk bij Vlaanderen behoort ; bij decreet van 6 maart 1984 werd Brussel uitgeroepen tot hoofdstad van de Vlaamse Gemeenschap ; de Vlaamse administratie en de kabinetten van de Vlaamse regering werden in het hart van Brussel gevestigd - resp. in het Markies- en Boudewijngebouw en op het Martelarenplein. Het bevorderen van de aanwezigheid van de Vlaamse overheid in Brussel was sinds het begin van de jaren '80 een belangrijke krachtlijn van het beleid in het politiek autonome Vlaanderen geworden. De keuze voor Brussel als vestigingsplaats voor het Vlaams Parlement paste helemaal in deze aanwezigheidspolitiek.

Een van de opmerkelijkste kenmerken van het Vlaams Parlamentsgebouw is het doorgedreven gebruik van glas. Dat komt vooral tot uiting in de reusachtige glazen koepel in de Koepelzaal - de plenaire vergaderzaal. De glazen koepel staat symbool voor de politieke cultuur van openheid en transparantie die het Vlaams Parlement wil uitdragen (cf. infra).

III. Het eigen profiel van het Vlaams Parlement in het federale België

Het Vlaams Parlement is één van de zes parlementen van het federale België. De 124 Vlaamse volksvertegenwoordigers die in het Vlaams Parlement zetelen, oefenen de klassieke taken uit, eigen aan een parlementaire instelling. Dat betekent in de eerste plaats dat zij de Vlaamse regering benoemen die Vlaanderen dagelijks bestuurt. Vervolgens bepalen zij, samen met de Vlaamse regering, de maatschappelijke koers die Vlaanderen vaart. Dat gebeurt door het aannemen van Vlaamse wetten - *decreten* - voor de verschillende bevoegdheidsdomeinen. Voor de uitvoering van die decreten stelt het Vlaams Parlement de nodige financiële middelen ter beschikking.

Dat gebeurt door de jaarlijkse goedkeuring van de begroting, een derde belangrijke parlementaire opdracht. En ten slotte controleren de Vlaamse volksvertegenwoordigers de Vlaamse regering, die de decreten moet uitvoeren en toepassen.

Het is duidelijk dat de regionale parlementen meer en meer een eigen politieke koers varen, waardoor de verschillende gemeenschappen en gewesten ook maatschappelijk een andere richting uitgaan. Het Vlaams Parlement heeft op dat vlak zijn eigenheid reeds bewezen : tussen 1971 en 1996 heeft Vlaanderen stilaan maar zeker een eigen maatschappelijke identiteit in het Belgische staatsverband verworven. Zo is het bijvoorbeeld duidelijk dat Vlaanderen inzake onderwijs andere politieke opties neemt dan de Franse Gemeenschap, wat meteen verklaart waarom het Vlaamse en Franstalige onderwijs steeds verder uit elkaar groeien. Ook inzake milieu- en economisch beleid voert Vlaanderen een beleid dat grondig verschilt van dat van het Waals Gewest. Die ontwikkeling ligt besloten in de logica van het federale model.

Het Vlaams Parlement wil zich echter niet alleen beleidsmatig als een typisch Vlaams parlement profileren. Door de manier waarop het zijn werkzaamheden organiseert, blijkt nu al dat het zich ook qua *werking* een eigen Vlaams profiel wil aanmeten. Het neemt afstand van oude en dikwijls minder goede gewoonten die in het unitaire parlement waren gegroeid, en het wil de promotor zijn van een *nieuwe politieke cultuur* in Vlaanderen : een open en transparante politiek, die het steriele politieke spel van meerderheid versus oppositie overstijgt, en die van het Vlaams Parlement een voorbeeld van een efficiënt en modern werkend parlement moet maken. Een nieuwe politieke cultuur, die het Vlaams Parlement meer armslag en meer macht moet geven. Onlangs getroffen maatregelen als openbaarheid van commissievergaderingen, werkbezoeken op het terrein en een nauwere betrokkenheid van het Vlaams Parlement bij het beleidsvoorbereidend werk zijn slechts enkele voorbeelden van de inspanningen die concreet vorm geven aan die nieuwe politieke cultuur.

Het ligt in de logica van het in 1970 begonnen federaliseringsproces dat de bevoegdheden van de deelstaten in de toekomst nog zullen toenemen. De politieke partijen aan beide zijden van de taalgrens groeien uit elkaar, en de rechtstreekse verkiezing van de regionale parlementen brengt een nieuwe communautaire dynamiek op gang. Het debat over de regionalisering van de sociale zekerheid en de fiscale autonomie voor de deelstaten zijn daarvan de meest recente voorbeelden. Het lijkt dan ook geen twijfel dat het Vlaams Parlement in de toekomst een nog belangrijker rol spelen dan anno 1997 het geval is.

Dr. Martine Goossens
Ambtenaar bij het Vlaams Parlement

¹⁾ Voor een meer uitgebreide en verklarende analyse, zie Martine Goossens, *Ontstaan en Groei van het Vlaams Parlement, 1970-1995*. Kapellen, Brussel, 1995.

Taalzorg in Vlaanderen en Zuid-Afrika: parallellen en verschillen

O. Inleiding

In de 19de eeuw ontstonden zowel in Vlaanderen als in Zuid-Afrika taalbewegingen die ernaar streefden de eigen taal te bevorderen en de reële gevaren van resp. verfransing en verengelsing te neutraliseren. De parallellen zijn dan ook opmerkelijk.

Op het gebied van taalzorg werd vooral veel aandacht besteed aan de vervanging van vreemde door eigen woorden, wat in beide situaties tot opvallende purismen leidde.

Tegenover het 19de-eeuwse Nederlands bestond in beide gevallen een haat-liefde-verhouding: er werd naar opgekeken, maar het kon moeilijk in de eigen taalsituatie ingepast worden.

De 20ste eeuw vertoont een totaal andere evolutie: terwijl in Vlaanderen de toenadering tot het Nederlands groeit, spreekt het Afrikaans zich resoluut voor een eigen taalontwikkeling uit. In beide situaties blijft taalzorg (lees vooral: taalzuivering) toch nog lang een belangrijke preoccupatie.

Recente politieke ontwikkelingen beïnvloeden ongetwijfeld ook de opvattingen inzake taalzorg, vooral in Zuid-Afrika.

1. Historische achtergrond

Tussen Vlaamse en (Zuid-)Afrikaanse taalsituaties zijn er vaak frappante parallellen. Voor de oorzaken ervan moeten we terug naar een ver verleden. Vlaanderen en Brabant, tot in de 16de eeuw culturele en economische zwaartepunten van de Lage Landen, verloren in grote mate hun positie door de Tachtigjarige Oorlog. Het einde ervan in 1648 betekende niet alleen de scheiding tussen de noordelijke en de zuidelijke Nederlanden, maar meteen ook de taalkundige isolatie voor het Zuiden. Terwijl in de Hollandse Gouden Eeuw de basis voor de Nederlandse standaardtaal gelegd werd, verschaalde de volkstaal in Vlaanderen door toenemend functieverlies onder vreemde heersers, eerst Spaanse, later Oostenrijkse. De verfransing die al in de leidende kringen bestond, werd in de Franse tijd vanaf 1794 ook institutioneel bekrachtigd. De hereniging met Nederland tussen 1815 en 1830 was te kortstondig om diepgaande invloed te hebben op het Nederlands in Vlaanderen. De Belgische revolutie die in 1830 anti-Nederlandse kringen aan de macht bracht, betekende de facto een voortschrijdende verfransing.

In 1652, pas enkele jaren na het einde van de Tachtigjarige oorlog, stapten Jan van Riebeeck en de zijnen, op last van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, aan land in de omgeving van het huidige Kaapstad. Daarmee was een avontuur begonnen, ook op taalgebied. De Kaap de Goede Hoop raakte - ook taalkundig - geïsoleerd van Nederland, aanvankelijk niet zoals Vlaanderen door een staatkundige, maar wel door een geografische grens. Wij kunnen ons dat nu moeilijk voorstellen: Van Riebeecks reis verliep voorspoedig, maar duurde niettemin bijna vier maanden +(van 14-12-1651 tot 6-4-1652). Terwijl in Vlaanderen de versplintering in dialecten de taalkundige eenheid in gevaar bracht, lieten in Zuid-Afrika contacten met anderstalige bevolkingsgroepen diepe sporen na. De taalkundigen hebben er homerische discussies aan gewijd: moeten eigenaardigheden in het Afrikaans toegeschreven worden aan zg. creoliseringsverschijnselen en zo ja, in welke mate? Hoe het ook zij, al vlug bleek dat het Afrikaans van het Nederlands in Nederland ging afwijken. Reeds in 1685, dus vóór de komst van de hugenoten, is er een alarmerende waarschuwing in het verslag van Baron van Rheede, op inspectie in de Kaap. Zijn stadhuistaal laat weliswaar ruimte voor interpretatie, maar één ding is duidelijk: als hij dan al geen afwijkingen constateert, dan waarschuwt hij er in elk geval voor.¹

In het begin van de 19de eeuw kwam de toenmalige Kaapkolonie in handen van de Britten. Het Kaaps-Hollands ondervond al spoedig de toenemende druk van het Engels: zoals in Vlaanderen ging een vreemde taal steeds meer een aantal belangrijke taalfuncties voor zich opeisen.

Tegen dergelijke ontwikkelingen en de daarbij horende taaldwang kwam er reactie, zowel in Vlaanderen als in Zuid-Afrika. De 19de eeuw met haar romantisch-idealistische belangstelling voor het verleden van eigen volk en taal vormde de ideale voedingsbodem voor dergelijke nationalistische bewegingen, heus niet alleen in Vlaanderen en Zuid-Afrika.² Gemakshalve spreken we van taalbewegingen, ook al spelen - zeker in Vlaanderen - sociaal-economische omstandigheden ongetwijfeld mee. In deze uiteenzetting beperk ik me tot opvattingen i.v.m. semantiek en taalvarianten.

2. Taalnormering

Wie zich in de 19de-eeuwse context inzette voor het behoud en de ontwikkeling van de eigen "volkstaal", in Vlaanderen of in Zuid-Afrika, werd geconfronteerd met een eerste onontkoombaar probleem: taalkundige isolatie en functieverlies hadden ertoe geleid dat er geen gestandaardiseerde taalnorm tot ontwikkeling gekomen was, terwijl juist hogere taalfuncties in een snel

evoluerende maatschappij en voortschrijdende schriftelijke communicatie een dergelijke norm wenselijk en zelfs noodzakelijk maakten. De cruciale vraag is dan hoe de eigen taal het best bevorderd kan worden:

- a) door aanvaarding en overname van een elders bestaande norm, in casu die uit Nederland;
- b) door de vorming van een eigen norm, aangepast aan de eigen situatie.

Zoals we allen weten zijn op termijn de ontwikkelingen in Vlaanderen en Zuid-Afrika tegengesteld verlopen: Vlaanderen heeft zich in grote mate verzoend met de Noord-Nederlandse norm. Al blijven er discussiepunten, de eenheid van het Nederlands vindt haar neerslag in een wettelijk akkoord, het Verdrag tussen het Koninkrijk België en het Koninkrijk der Nederlanden inzake de Nederlandse Taalunie (9-9-1980). In Zuid-Afrika daarentegen is resoluut gekozen voor een eigen ontwikkeling, los van het Nederlands.

Maar of je nu als taalpoliticus van een geminoriseerde taal kiest voor een overgenomen norm (het Standaardnederlands in Vlaanderen) dan wel voor een eigen norm (het Afrikaans i.p.v. het Nederlands in Zuid-Afrika), je bent nog lang niet uit de problemen: in het eerste geval moet je die exogene taalnorm in overeenstemming brengen met de eigen behoeften, in het tweede moet je die endogene taalnorm ontwikkelen. Je moet bovendien de taalgebruikers ervan overtuigen dat je voorstellen zinvol en realiseerbaar zijn, dat je taal de strijd met machtige concurrenten aankan.

In meertalige landen oefenen overheersende talen een diepe invloed uit op sprekers van talen in een ondergeschikte positie. Dat het Frans in Vlaanderen en het Engels aan de Kaap in allerlei opzichten de volkstaal kleurden, bleef voor niemand verborgen: nieuwe woorden voor nieuwe zaken en begrippen werden immers dikwijls aan de overheersende taal ontleend. Het wekt dan ook geen verbazing dat bij het streven naar meer aanzien voor de eigen taal, taalzorg een belangrijke rol toebedeeld kreeg. In concreto betekende dit dat in Vlaanderen en Zuid-Afrika taalzuiveraars op zoek gingen naar purismen ter vervanging van resp. Franse en Engelse woorden en uitdrukkingen, hoewel men in Vlaanderen nooit zo radicaal te werk gegaan is als in Zuid-Afrika. Wellicht heeft dat o.m. te maken met verschil in levensfilosofie: de Vlaamse mentaliteit mist het rechtlijnige van de Afrikaanse, is meer bereid tot compromissen...

3. Bastardwoorden en purismen

Vreemde woorden, Franse in het "Vlaams" en Engelse in het Afrikaans zijn gemakkelijk te detecteren. De taalzuiveraar kan dan lijstjes aanleggen met

'zeg niet A maar B': zeg niet 'camion' maar 'vrachtwagen', zeg niet 'lorrie' maar 'vragmotor', zeg niet 'vis platinés' maar 'contactpunten', zeg niet 'sparkling plugs' maar 'vonkproppe'. Vaak gaat het dus om volkomen vergelijkbare gevallen; de autoterminologie b.v. levert er nog heel wat meer op.

Eigenaardig is ook dat sommige purismen van de vroege taalzuiveraars zowel in het Vlaamse Nederlands als in het Afrikaans gelanceerd werden: zo vervangt Constant Peeters³ in Vlaanderen 'frites' door 'gebakken aardappelschijfjes', een vorm die nooit burgerrecht verkregen heeft, terwijl het equivalent 'aartappelskyfies' voor 'chips' in het Afrikaans wel ingang gevonden heeft, althans in taalbewuste kringen. In Vlaanderen bestaat het purisme 'duimspijker' voor 'punaise' vooral op papier, terwijl 'duimspyker' in het Afrikaans helemaal aanvaard is. (Het zou interessant zijn te onderzoeken of Vlaamse en Zuid-Afrikaanse taalzuiveraars uit het begin van de 20ste eeuw onderling contacten gehad hebben.)

4. Vreemd taalgoed

Parallellen zijn er ook in de concessies, zowel in het Vlaams-Nederlands als in het Afrikaans op het gebied van de terminologie. In Vlaanderen houden we het bij 'schepenen' i.p.v. 'wethouders', bij 'rijkswachters' i.p.v. 'marechaussee' en een Vlaamse kantonrechter heeft niet dezelfde functie als een Nederlandse. In het Afrikaans bestaan er woorden als 'sekondeer, sekondant, kondoneer' e.d., die je nauwelijks in het Nederlands kunt vertalen omdat ze samenhangen met de Angelsaksische vergadertechniek; hetzelfde geldt voor universitaire begrippen als 'registreur' of 'honneursgraad', juridisch-economische begrippen als 'beperk', (Engels limited), en 'tender' (offerte voor een aanbesteding) en militaire graden als 'brigadier' (rang tussen kolonel en generaal-majoor) en 'konstabel'.

Er bestaan typische Belgicismen in zowel Belgisch Frans als Belgisch Nederlands: denk maar aan 'farde' of 'pistolet'. Zo ook bestaan er "Zuid-Afrikaanse" woorden, in het Engels én het Afrikaans, o.m. 'robot' voor verkeerslichten (Standaardengels: Traffic lights).

5. Barbarismen

Meer taalgevoel en taalinzicht dan bij het opsporen van ontleningen en bastardwoorden zijn nodig wanneer taalzuiveraars zich bezighouden met barbarismen, in casu gallicismen en anglicismen. Ook in dat opzicht zijn er heel wat parallellen tussen Vlaanderen en Zuid-Afrika. Niet alle barbarismen zijn als zodanig onderkend. In Vlaanderen kun je nog altijd heel wat Vlaamsvoelende intellectuelen aantreffen die, vooral in een enigszins plechtig taalgebruik, de gallicismen opstapelen en ook heel wat uitdrukkingen en zegs-

wijzen zijn vertaald Frans. Denk b.v. aan 'er was geen kat' (AN 'geen kip') en 'een kat een kat noemen' (AN: 'het beestje bij zijn naam noemen'). Heel wat uitdrukkingen en zegswijzen in het Standaardafrikaans zijn gewoon vertaald Engels: 'dis die kersie op die koek, ek het dit uit die perd se bek, hy is te groot vir sy skoene' en zelfs 'ek trek sommer jou been' (I'm just pulling your leg)... Anderzijds - en ook daar vinden we parallellen - hebben taalzuiveraars soms het kind met het badwater weggegooid. Zo beweerde T.H.Leroux ⁴ dat 'tien teen een' een anglicisme zou zijn en in Vlaanderen werd b.v. 'op maat' ten onrechte afgekeurd. En zowel in Vlaanderen als in Zuid-Afrika heeft een al te rigide houding ten opzichte van bastaardwoorden en barbarismen vaak het omgekeerde effect bereikt: het heeft taalgebruikers kopschuw en taalonzeker gemaakt en de indruk gewekt dat hun taal altijd vol fouten en ongerechtigheden zal zitten, hoezeer ze zich ook inspannen.

6. Modernere standpunten

Veel van wat hier gezegd is, wortelt in de traditie van de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw. Nu staan we zowel in Vlaanderen als in Zuid-Afrika voor nieuwe uitdagingen, al zijn die totaal verschillend. Toch zien we ook hier weer een zeker parallellisme.

Toen de positie van het Nederlands in Vlaanderen door het Frans bedreigd werd, waren taalgebruikers bereid zich in theorie bij het Noordnederlandse taaloverwicht neer te leggen, al lukte dat in de praktijk maar zelden. Nu is de positie van het Nederlands in Vlaanderen officieel erkend en van de Nederlands-Franse tweetaligheid is er bij de na-oorlogse generaties nauwelijks nog sprake. Bovendien zijn er nu veel meer contacten met Nederland, o.m. door de grotere mobiliteit en de media. De taalvaardigheid is ontegenzeggelijk aanzienlijk toegenomen in brede lagen van de Vlaamse bevolking, maar de houding tegenover "goed Nederlands" en de Noordnederlandse norm is er paradoxaal genoeg niet op vooruitgegaan. Heel wat Vlamingen vinden nu immers dat hun eigen taalvariëteiten ook hun rechten hebben en ze willen dat afwijkende taalgebruik ook erkend zien. Zo breekt de Gentse taalkundige Johan Taeldeman een lans voor uitgesproken gallicismen van het type 'iets op punt stellen' en legt Kas Deprez (Universiteit Antwerpen) de Nederlandse norm in sommige opzichten naast zich neer.

In Zuid-Afrika is de strijd tegen anglicismen en bastaardwoorden en de remedies ertegen duidelijk geëvolueerd. In 1947 schrijft T.H. le Roux: "Ons moet voortdurend op ons hoede wees teen anglicismes: dit lewer een van die grootste gevare op vir die Afrikaanse taal". Het *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* (WAT), deel I (1950) neemt alleen Engelse woorden en anglicismen op die

"as heeltemal ingeburger of onvervangbaar beskou kan word (...). Hierdie vreemde inkruipele is egter tot 'n minimum beperk en af en toe is deur middel van 'n opmerking die aandag op foutiewe gebruik gevestig of 'n suiwer Afrikaanse idioom in die plek van 'n gebruikte anglicisme aanbeveel".

Een volkomen gewijzigd standpunt neemt Kas Landman in 1980 in: "In 'n veeltalige land soos Suid-Afrika is dit heeltemal onwaarskynlik dat Afrikaans die inwerking van ander tale, veral Engels, sal vryspring. Manifestasies hiervan kom in die skryftaal maar veral in die spreektaal voor. In hierdie opsig het spontaniteit in Afrikaans 'n ongemaklike en soms knellende tydperk agter die rug. Konstruksies en vorme is dikwels as anglisties bestempel sonder dat die spreker en skrywer (en ook die voorskrywer!) presies geweet het waarom die nou juis anglisties is." Uit SARA van J. Combrink en J. Spies uit 1986 ⁵ blijkt een vergelijkbare houding: "Afrikaans is baie verryk uit Engels (...); Engels en Afrikaans is verwante tale met baie woorde, uitdrukkinge, gesegdes, ens. gemeen (...); Dit is geen skande of teken van minderwaardigheid as een taal uit 'n ander oorneem nie. Alle tale het dit gedoen en doen dit nog. Afrikaans is nou 'n gevestigde taal (...) wat beteken dat Engels nie meer die bedreiging is wat hy vroeër was nie".

Daar waar T.H. le Roux groot belang hechtte aan de geschreven taal en contact met het Nederlands bepleitte, zoekt SARA de norm uitsluitend in de gesproken taal van een brede bovenlaag. Sedert de eerste uitgave van SARA in 1986 is er wel een en ander veranderd: Engels is thans een grotere bedreiging dan ooit, ook voor Combrink ⁶.

7. Ruimte voor taalvarianten

Ten aanzien van de taalnorm zien we dus onverwacht weer parallellen, ondanks het hemelsbrede verschil van taalpolitieke omstandigheden. Vlaanderen is zelfbewust geworden en voelt zich niet meer direct bedreigd, ondanks de gevaren die de Europese eenmaking kan opleveren voor het Nederlands als we er niet in slagen naar buiten uit voldoende eenheid tussen Noord met Zuid te bewaren. In Zuid-Afrika is statusvermindering van het Afrikaans in zowat alle openbare domeinen, de Kerk misschien uitgezonderd, een voldongen feit geworden. De nieuwe grondwet erkent nl. elf nationale talen, maar een land besturen in elf talen - de meeste alleen maar met een beperkte schriftelijke traditie - moet wel op chaos uitdraaien. Die elf talen zijn dus gelijk, maar het Engels is véél gelijkjer dan de andere en het ziet ernaar uit dat het in de praktijk allesoverheersend wordt. Als het Afrikaans nog een rol wil spelen, moeten alle moedertaalsprekers zich in die taal thuis kunnen

voelen. Daar ligt het kalf gebonden: het Standaardafrikaans zelf, met of zonder anglicismen, staat nu ook ter discussie. De standaardisering van het Afrikaans is namelijk hoofdzakelijk het werk van 19de- en 20ste-eeuwse blanke Afrikaanse intellectuelen, vaak met een Nederlandse academische achtergrond. Daardoor is het Standaardafrikaans geremd in zijn natuurlijke ontwikkeling en aanzienlijk gaan afwijken (o.m. in het puristische woordgebruik) van gesproken varianten: de norm voor het Standaardafrikaans is in hoge mate een norm voor en van blanken geworden. Maar nu bestaat meer dan de helft van de ongeveer zes miljoen moedertaalsprekers uit "Kleurlingen". Zij zetten zich vaak in meerdere of mindere mate af tegen dat Standaardafrikaans dat hun eigen taalvarianten niet accepteert en vinden dat er tegenover de "natuurlijk ontwikkelde" varianten (en de sprekers ervan) meer tolerantie aan de dag gelegd moet worden. De Blanken zouden dus hun taalnorm moeten versoepelen, want in de huidige politieke context zijn die aangewezen op de Kleurlingen, die ze - ook wat taal betreft - tot onlangs meestal niet echt serieus genomen hebben...

De toestand in Vlaanderen kan misschien een waarschuwing inhouden om de norm ook in Zuid-Afrika niet te lichtvaardig op de helling te zetten. Het Vlaamse voorbeeld toont aan dat het versoepelen van de norm de problemen niet meteen oplost. Zeg je "alles kan, niets hoeft"? Dan beland je in een complete taalanarchie die het taalprestige ernstig schaadt. Als je bepaalde varianten wél en andere niét accepteert, op grond waarvan doe je dat dan? Frequentie, status of afkomst van de spreker, origine van de variant? Wie bepaalt dat en hoe doe je dat? Kijk b.v. naar de discussie over het al dan niet opnemen van "Vlaamse" varianten in de Nederlandse woordenboeken en de chaos in de praktijk: krijgt een overbodig bastaardwoord als 'pertang' dezelfde status als een oeroude echt Nederlands woord als 'leer' (ladder)? Kijk naar de praktijk in "eigen" TV-series met hun weinig overtuigende tussentaal of - blijkbaar hét enige alternatief - het platste Antwerps.

Veranderde inzichten t.o.v. de norm hebben uiteraard repercussies op het taalonderwijs. Streven we naar de Algemeen Nederlandse norm of aanvaarden we Vlaamse varianten en zo ja, welke? Welk Nederlands moet als vreemde taal in Franstalige Belgische scholen en universiteiten aangeleerd worden? Welk Nederlands moeten we allochtonen en asilanten in Vlaanderen bijbrengen? Precies deze mensen worden vaak door allerlei taalvarianten in verwarring gebracht en zij hebben niet de achtergrond om die te relativieren, iets wat men van universiteitsstudenten wel kan verwachten.

Er is - wellicht als gevolg van de sociolinguïstische opvattingen van '68-ers - een toegeeflijkheid gegroeid voor tekortkomingen bij taalbeheersing van

schoolkinderen: communicatie heeft de voorrang gekregen op correctheid. Terwijl in het verleden de angst om fouten te maken soms een verlamme uitwerking had, wordt er nu duchtig op los gekletst in een soort "verkavelingsvlaams", m.i. even verwerpelij als de vroegere onmondigheid. Want kinderen willen ondanks alles zekerheid, een taalnorm dus. Maar afgezien daarvan, het is niet omdat de school een vorm van democratie predikt met nivellering naar beneden, dat onze maatschappij die ook aanvaardt. Met de lippen beleden democratische gezindheid eindigt vaak wanneer tussen kandidaten voor een interessante betrekking gekozen wordt. Al zullen weinig werkgevers het openlijk toegeven en sollicitanten het misschien niet inzien, in de praktijk blijft een aanvaardbaar taalgebruik vaak een pluspunt dat zelfs doorslaggevend kan zijn. We doen kinderen uit minder gegoede milieus dus onrecht aan en schaden hun toekomst als we, zozegged gedreven door sociale motieven, op school te tolerant zijn. Dat soort democratie leidt er immers toe dat kinderen die van huis uit een verzorgd taalgebruik meegekregen hebben, uiteindelijk toch meer kansen krijgen dan hun klasgenoten met taalachterstand. En bovendien: als de taalgevoelige leeftijd eenmaal voorbij is, vraagt de verwerving van andere taalvarianten een veel grotere inspanning. Als we niet kunnen vermijden dat sprekers van gestigmatiseerde varianten zelf gestigmatiseerd worden en een tweederangsrol in de maatschappij blijven vervullen, zijn we op school niet gebaat met een te grote tolerantie ten aanzien van die varianten.

Versoepeling van de Afrikaanse norm brengt geen aarde aan de dijk zolang er glimlachend op "Kleurlingafrikaans" neergekeken wordt of zolang sommige gekleurde sprekers nauwelijks verstaanbaar zijn voor buitenstaanders. De nieuwe voorlopige grondwet legt de nadruk op bevordering van meertaligheid. Het aanleren van een vreemde taal (i.c. het Afrikaans) wordt er niet eenvoudiger op als de norm te rekbaar wordt. Recente taalpolitieke studies in Zuid-Afrika geven indringende beschouwingen over de normproblematiek, maar komen met uiterst weinig concrete, haalbare voorstellen voor den dag.⁷ Hoe (en of) de Afrikaanssprekenden werkbare oplossingen zullen vinden, blijft alsnog een open vraag.

8. Conclusie

Voor het voortbestaan van het Nederlands in de Europese Unie mag een zo hecht mogelijke taaleenheid tussen Noord- en Zuid van groot belang zijn, de vraag naar eenheid tussen blanke en bruine sprekers van het Afrikaans is nog veel belangrijker. De tijd dringt: als Blank en Bruin niet gauw tot een

consensus kunnen komen wat de norm betreft, zal er automatisch meer en meer naar het Engels overgeschakeld worden. Dan ziet de toekomst voor het Afrikaans als volwaardige taal er niet zo best uit.

Yvette Stoops

Noten:

- ¹ Zie voor een uitgebreide bespreking van de historische achtergrond van het Afrikaans o.m. Yvette Stoops: Bobbejane of bavianen - Afrikaans versus Nederlands, Coda, Mechelen, 1995. ISBN 90 5232 154 X.
- ² Een uitvoerige uiteenzetting over 19de-eeuwse taalbewegingen vindt u o.m. bij J.C. Steyn: Tuiste in eie Taal - Die Behoud en Bestaan van Afrikaans, Tafelberg, Kaapstad, 1980. ISBN 0 624 01408 8.
- ³ Constant Peeters: Nederlandsche taalgids - Woordenboek van Belgicismen. (Een van de eerste werken over taalzuivering in Vlaanderen. Na W.O.II diende dit werk als uitgangspunt voor de A.B.N.-Gids van P.C. Paardekooper.)
- ⁴ T.H. Le Roux: Afrikaanse Taalstudies, J.L. van Schaik, Pretoria, 1968¹¹.
- ⁵ Johan Combrink en Johan Spies: Sakboek van regte Afrikaans (SARA), Tafelberg, Kaapstad, 1986. ISBN 0 624 92351 6.
- ⁶ J.G.H. Combrink "Afrikaans - de huidige situatie, bedreiging en strijd" in het tijdschrift Vlaanderen, jg. 6 nr. 4 1996, p. 219-222.
- ⁷ Zie o.m.: V. Webb (ed.): Afrikaans ná Apartheid, J.L. van Schaik, Pretoria, 1986. ISBN 0 267 01809 2; Hans du Plessis en Theo du Plessis (red.): Afrikaans en Taalpolitiek - 15 Opstelle, HAUM, Pretoria, 1987. ISBN 0 7986 1907 4.

Een uitdaging voor Europa¹

In de titel van deze lezing *Een uitdaging voor Europa* schuilt reeds het gegeven dat onze tijd op een keerpunt staat of in ieder geval geconfronteerd wordt met nieuwe uitdagingen. Is het wellicht zo dat in elke tijd maatschappelijke en intellectuele spanningen opduiken - het feit alleen al dat opeenvolgende generaties nu eenmaal verschuivende normen en waarden doen ontstaan, brengt dit mee² - dan toch lijkt mij het telkens opnieuw stellen van deze problematiek volledig verantwoord en dit om twee redenen. Vooreerst wil de mens nu eenmaal weten waar hij staat als individu én als lid van een gemeenschap. Vervolgens lijken mij er objectieve gronden te bestaan om te stellen dat onze tijd gekenmerkt wordt door diepgaande veranderingen. Zo beklemtoont Jean-Marie Guéhenno in zijn boek *La fin de la démocratie* heel sterk de invloed die moderne communicatiemiddelen hebben en zullen hebben op economie en politiek. Vanuit andere klemtonen schildert de Nederlandse politicoloog Kees Breed in een pas verschenen werkje *Democratie na 2000* diverse uitdagingen zoals het collectieve wantrouwen en de versnippering van de maatschappij waardoor het representatieve karakter van de parlementaire staat ter discussie wordt gesteld. Op een ander terrein bespreekt Ilya Prigogine in *La fin des certitudes* de acute spanning tussen het determinisme van de natuurwetenschappelijke wereld en de democratie die noodzakelijk vertrekt van de vooronderstelling van de menselijke vrijheid.³ Verder is er de existentiële problematiek van de mens levend in de postmoderne maatschappij met zijn problematisering van de zingeving. Het rijtje kan nog worden verder gezet en geeft in ieder geval aanleiding om te kunnen spreken over een gevoel dat men een reële overgangsfase in onze cultuur beleeft.

Dit laatste inzicht kan men dus vanuit diverse invalshoeken benaderen. Om de betreffende vraagstelling zo ruim mogelijk te duiden, wordt vertrokken van een politieke standplaats waarbij de toekomstige vorm van de maatschappelijke besluitvorming en het politieke systeem *sensu latiore* ter discussie staat. Ook om een andere reden is deze politieke invalshoek waardevol in die zin dat de actualiteit dwingt tot het nadenken over de relaties tussen staat en burger en dit vanuit het inzicht dat de maatschappelijke orde geen natuurlijk, vanzelfsprekend gegeven is.⁴

De geografische omschrijving waarin dit probleem wordt gesitueerd kan voor ons op dit ogenblik niet anders dan de Europese Unie zijn. Deze invalshoek én

zijn territoriale afbakening laat toe om de idee van een kantelende wereldbeeld in een breed en tegelijk diepgaand beschavingsspectrum te vatten. De weg die hierbij zal gevolgd worden is grotendeels afgebakend door de gegevens die uit het verleden tot ons komen. Dit is niet verwonderlijk. Zoals de Britse historicus A.J. Toynbee het reeds formuleerde verschaft onze ervaring van het verleden ons het enige licht op de toekomst dat binnen ons bereik ligt.⁵ Voor een goed begrip moet hieraan toegevoegd worden dat - wat trouwens ook Toynbee doet - deze terugblik naar het verleden onlosmakelijk verbonden blijft met een evaluatie van de eigen tijd. In het gesprek met de geschiedenis blijft het heden het initiatief houden.

De huidige democratie in crisis

De toestand van de huidige democratie wekt ongerustheid op. Wanneer men in de cultuur zoals de socioloog Gurvitch het verwoordt, een duidelijke gelaagdheid ziet, dan vallen de symptomen ter zake reeds op in de onmiddellijk zichtbare bovenlaag. De drie staatsmachten zijn duidelijk het initiatief kwijtgespeeld of in ieder geval wordt hen dit ten zeerste betwist. Zij geven de indruk achter de feiten aan te hollen. De regering wordt gedictieerd waar nu haar prioriteiten liggen, voor het parlement geldt hetzelfde en de rechterlijke macht wordt gezegd hoe zij recht moet spreken. De burgers eisen rechtvaardigheid waarbij enkel 'de volmaaktheid van de samenleving' de limiet lijkt te kunnen geven.

Deze toestand beperkt zich niet tot de Belgische situatie. Enkel is het zo dat door de verschrikkelijke gebeurtenissen van de jongste maanden hier te lande de malaise scherper wordt geprofileerd dan bij de burens. Zeggen en schrijven dat door de ontstane volksbeweging de democratie zich langs haar meest florissante zijde toont, is goedkoop en gaat, zoals verder zal blijken voorbij aan het complexe karakter van dit politieke systeem. Verder is opvallend hoe op velerlei gebied door het afbrokkelen van traditionele gezags- en bestuursstructuren, zich een soms agressief egalitarisme doorzet dat de gezagserosie nog sneller doet toenemen. De onderlinge gelijkheid wordt blijkbaar als de hoogste maatschappelijke deugd ervaren. De gevolgen zijn hiervan onmiddellijk zichtbaar. Elke uiterlijke vorm van gezag wordt angstvallig vermeden: priesters tonen zich niet meer als priester, een leraar loopt erbij als zijn leerlingen, de hoogleraar wordt gewoon lid van een groep en allen beginnen jeans te dragen als de vestimentaire uitdrukking van hun onderlinge gelijkheid! Samen met deze gelijkheidsrage die het persoonlijk gezag ondermijnt, ontstaat - en

wellicht is dit niet toevallig - de behoefte om alles en nog wat officieel te controleren: leerkrachten controleren leerkrachten, interne en externe commissies bewaken de kwaliteit van het onderwijs, politici houden hun collega's en de rechters in het oog, rijkswachters houden de gerechtelijke politie in het oog en omgekeerd, enz. Kortom onze tijd wordt gekenmerkt door een collectief wantrouwen⁶ waarover de schaduw hangt van het dirigisme van een bureaucratenkaste.⁷ Deze kritiek steunt niet op een idealisering van verleden toestanden - ook toen liepen bepaalde dingen verkeerd - maar op een evaluatie van de tijd zoals die meer en meer doorklinkt in publicaties allerhande. Sommige van deze voorbeelden klinken misschien wat karikaturaal maar voor wat de grond van de zaak betreft, zijn ze niet overdreven.

Gaat men bij de evaluatie van de tijd nog dieper graven dan komt men uiteindelijk bij de manier waarop de mens gestalte tracht te geven aan zijn hoop, zijn idealen, zijn geloof. Ook hier lijkt het een en ander mis te lopen. In de ban van een technisch-rationele kennis leeft men grotendeels onder de dictatuur van het rationalisme dat de mens veroordeelt tot loutere immanentie, tot een loutere oriëntatie op een mechanische wereld waarin het gelovige ritueel en een diepere zingeving ontbreken of op de achtergrond een wat schimmig bestaan leiden. Weliswaar vertrekkend vanuit een andere invalshoek heeft het postmoderne denken dit gevoel vol *Unheimlichkeit* nog versterkt. Dit is een ernstige zaak omdat toch duidelijk moet zijn dat de werking van de democratie in hoge mate bepaald wordt door de waarde van het mensbeeld en zijn zingeving. In het verdere verloop van deze lezing zullen enkele van deze appreciaties nog aan bod komen.

Samenvattend kan men zeggen dat de beleving en de omgang van en met de democratie zeer kwestieus is geworden. Het feit dat precies nu de Europese Unie aan de vooravond staat van beslissende stappen in de richting van een hechte integratie én van het opnemen van nieuwe leden uit het voormalige Oostblok die weinig of geen democratische traditie bezitten, maakt het inzicht dat de democratie moeilijke tijden doormaakt, nog schrijnender. Want hoe mank onze democratie op dit ogenblik ook loopt, de afgrond die deze bestuursvorm nog steeds scheidt van een dictatuur blijft reuzegroot en zij is bijgevolg de moeite waard om haar te blijven verdedigen. Dit laatste vraagt evenwel inzicht in de basistructuur van de democratie. Een onderzoek naar haar ontstaan en ontwikkeling kan hierbij helpen, niet alleen om te weten hoe het vroeger was maar ook en vooral om haar te wapenen tegen toekomstige uitdagingen.

Montesquieu en Rousseau

Het moderne denken over de staat zoals wij die hier en nu beleven, heeft diepe wortels. De werken bijvoorbeeld van Niccolo Machiavelli (1469 - 1527) waaronder vooral zijn *Discorsi supra la prima deca di Tito Livio* (1513 - 1521), een boek dat reeds de macht van een sterke staat centraal stelt, en van Hugo Grotius (1583 - 1645) die in *De iure belli ac pacis*, zijn *magnum opus* uit 1625, de rechtsorde verbeterd verdedigt, zijn ter zake illustere mijlpalen. Hetzelfde kan worden gezegd over de bekende studie van Thomas Hobbes (1588 - 1679) *Leviathan* (1651) met zijn verdediging van de sterke leider in een even sterke staat en over het 'democratische denken' van John Locke (1632 - 1704). Sommige van hun ideeën leven verder in de werken van twee achttiende-eeuwse politieke denkers die hun schaduw vooruitwerpen tot in onze tijd, namelijk Montesquieu (1689 - 1755) en Jean-Jacques Rousseau (1712 - 1778), beide monumenten uit de Eeuw der Verlichting.

Deze auteurs worden doorgaans in verband gebracht met de Amerikaanse en Franse Revolutie en met de politieke vernieuwing die zich in het kader hiervan doorzette. Deze opvatting is correct maar moet wel genuanceerd worden. En dit heeft van alles te maken zowel met het ingewikkelde karakter van deze Verlichte eeuw als met andere accenten die beide auteurs in hun politiek *discours* leggen.

Vooreerst is de eeuw van de Auklärung ook die waarin de (pre-)romantiek naar voren komt. Onder andere aangekondigd in bepaalde werken van Rousseau (zoals *Emile* en vooral *Rêverie du Promeneur solitaire*) en gedragen door de Duitse *Sturm und Drang*-beweging, door onder meer *Die Leiden des jungen Werthers* (1774) van Goethe (1749 - 1832) en *Die Räuber* van Friedrich Schiller (1782) (1759 - 1805), ontstaat een gevoelsgeladen tijdgeest die zoals zal blijken van belang is voor de nieuwe democratische of republikeinse staatsvorm.

In hun politieke geschriften vervolgens, opteren zowel Rousseau als Montesquieu voor een democratische staat waarin de gelijkheid en de vrijheid van de burgers een primordiale plaats bekleden. Maar eens dit gezegd divergeren beide auteurs. Ondanks het feit dat Montesquieu zijn hoofdwerk *De l'esprit des Lois* uit 1748 opent met een 'Voorbericht van de auteur' met daarin de verwijzing naar "de politieke deugd" die niets anders dan "de liefde voor de gelijkheid", zal hij verder in het werk deze uitspraak nuanceren. Onder de titel

Over de ontarding van het principe van de democratie (VIII, 2) waarschuwt hij voor "*l'esprit d'égalité extrême*" waarbij hij een voorbeeld geeft dat voor onze tijd een bijna hallucinante actualiteit heeft :

"Er kan geen deugd meer zijn in de republiek. Het volk wil in de plaats treden van de magistraten; dezen worden dus niet meer gerespecteerd. De beraadslagingen in de Senaat hebben geen enkel gewicht meer; men heeft dan ook geen achtting meer voor de senatoren...En iedereen zal deze losbandigheid beginnen te appreciëren. En het ongemak van te moeten bevelen zal precies zoals dat van te moeten gehoorzamen beginnen vermoeien.. Er zullen geen goede zeden meer zijn , geen liefde voor de maatschappelijke orde, kortom er zal geen politieke deugd meer zijn".⁸

Alhoewel de gelijkheid bij Montesquieu hoog op de agenda staat, is zijn vertrekpunt toch vooral het trachten te omschrijven van de politieke vrijheid (De vrijheid is het recht om alles te doen wat de wetten toelaten..., XI, 3) tegen het vorstelijk absolutisme. In dit kader past zijn visie op de drie machten die niet in dezelfde handen thuishoren, want dit zou de vrijheid en het leven van de burger overleveren aan de politieke willekeur.⁹

Bij Rousseau ligt het accent anders. Bij hem staat centraal het omschrijven van "de politieke autoriteit".¹⁰ Deze politieke autoriteit - door Rousseau vaak de soevereiniteit genoemd - plaatst de auteur op een radicale manier bij het Volk waarbij de wetten de uitdrukking zijn van de "algemene wil". Deze autoriteit is onvervreemdbaar wat impliceert dat zij niet kan overgedragen worden noch aan een koning noch aan vertegenwoordigers. "De wetgevende macht behoort toe aan het volk en kan enkel aan haar toebehoren" (III, 1). In het verlengde hiervan moet worden gezien de draagwijdte van de algemene wil die schijnt samen te vallen met de notie staat. Het belang van beide begrippen wordt nog eens sterk beklemtoond waar Rousseau de afhankelijkheid van alle burgers er tegenover aanduidt. Immers, het is enkel de kracht van de staat en/of van de "volonté générale" die de vrijheid van alle burgers garandeert (II, 12). Deze opvatting die men mutatis mutandis ook aantreft in de *Leviathan* van Hobbes, houdt in dat elke individuele burger van zijn eigen individualiteit abstractie maakt om zich op die manier volledig te kunnen integreren in of zich te laten samenvallen met de staat. Dus de staat valt samen met de burgers en omgekeerd." In combinatie met het 'romantische' nationalisme zal deze visie leiden tot het ontstaan van de totale oorlog vanaf Napoleon. Wat de regering betreft, deze moet republikeins zijn, dit wil zeggen democratisch. Onder republiek of democratie verstaat Rousseau "elke staat geregeerd door wetten"

(II, 6) en de regering hier blijft onderworpen aan de soevereine macht van het Volk of de staat.

Vrijheid versus gelijkheid

Op de achtergrond van deze Rousseaanse visie op de Staat en het Volk krijgt het vooruitgangsoptimisme dat de eeuw van de Verlichting kenmerkt, een bijna diabolisch karakter, grijpt er ter zake een dialectische ommekeer plaats. Keren we even terug naar de vergelijking tussen Montesquieu en Rousseau. De eerste streeft via een redelijke analyse van een aantal historische voorbeelden, zoals bijvoorbeeld de antieke polis en geruggesteund door de nieuwe politieke denkbeelden van onder meer John Locke naar een moderne en betere maatschappij waarin de gelijkheid maar vooral de vrijheid wordt beklemtoond. Zijn ideeën over de vrije monarchie en zijn opvatting van de maatschappij als “in evenwicht tussen een centraal gezag en een geheel van gevestigde rechten”¹² en uiteraard zijn visie op de scheiding der machten, illustreren dit tenvolle.

Bij Rousseau klinken andere geluiden. Twee ervan zijn in casu heel belangrijk. Vooreerst vertrekt hij van een volgens hem ooit bestane volmaakte samenleving. Ofschoon deze door de oprukkende beschaving verloren is gegaan blijft zij aan de horizon van zijn denken steeds wenken. Vervolgens en hiermee nauw samenhangend staat weliswaar de vrijheid ook op zijn agenda maar duidelijk in de schaduw van de gelijkheid. De manier waarop hij deze gestalte wil geven in de algemene volkswil die in feite onafhankelijk staat van politieke structuren en deze zelfs fundamenteel overstijgt, houdt een ernstige bedreiging in van de vrijheid. Inderdaad, zowel vóór als na de achttiende eeuw, vindt men in de geschiedenis steevast terug dat de combinatie ‘volmaakte samenleving’ met gelijkheid - en het eerste roept uiteraard het tweede op - leidt niet tot een hemel op aarde maar integendeel deze wereld tot een hel doet verworden. Dit was en is zo met allerlei bewegingen van religieuze fanatici en ook in de meer geseclariseerde samenleving zal dit patroon zich blijvend herhalen. De “algemene-wil-staat” meende Hegel leidt onvermijdelijk tot tirannie en terreur¹³ en ook De Tocqueville wees er reeds op dat vrijheid en gelijkheid moeilijk met elkaar overweg kunnen. Een volkssoevereine staat die té sterk steunt op het principe van gelijkheid schijnt steeds te verworden tot een dictatuur. Het is hier niet de bedoeling om Rousseau als een bloeddorstig revolutionair voor te stellen. Trouwens in zijn *Du Contrat social*, zoals hij trouwens zelf met nadruk stelde, wilde hij in de eerste plaats een filosofisch én

abstract betoog neerschrijven en geen politieke blauwdruk die zo maar over te nemen was. De ‘Algemene wil’ en het ‘Volk’ zijn metaforen. Als zodanig kunnen ze enkel spreken via de mond van concrete individuen die voor zich het recht opeisen om te spreken in naam van dat ‘Volk’ wat uiteindelijk steeds het gevaar van politieke willekeur insluit. Omdat evenwel een aantal van zijn erfgenamen dit over het hoofd heeft gezien kende zijn denken een werkingsgeschiedenis die precies wel in de genoemde destructieve richting gaat. Het optreden tijdens de Franse Revolutie van de ‘linkse’ Jacobijnen van Robespierre die in naam van een ‘volmaakte maatschappij’ de terreur hanteerde, was hiervan het eerste bloedige voorbeeld.

Nu zou het evenwel onterecht zijn om enkel van de gelijkheid, de schaduwkanten aan te duiden. Ook het beklemtonen van de vrijheid kan gevaren meebrengen. In die zin dat vrijheid steeds macht impliceert.¹⁴ En macht op haar beurt houdt een beperking in van de vrijheid van de zwakkere. Dit zal trouwens in de negentiende eeuw voluit duidelijk worden.

Met de vermelding van de Franse Revolutie is dé grote beschavingscatalysator aangeduid waarlangs zich de vernieuwing van het politieke denken versneld heeft doorgezet. Met opzet wordt hier enkel de Franse en niet de Amerikaanse Revolutie vermeld. Het is uiteraard niet de bedoeling om de betekenis van die laatste te minimaliseren maar voor onze huidige problematiek is toch vooral de ‘Europese’ Franse Omwenteling toonaangevend geweest. In de jonge Verenigde Staten van Amerika moest de vrijheid bevochten worden op het reeds progressieve semi-democratische Engeland, in Frankrijk werden de revolutionairen geconfronteerd met een absoluut en sacraal koningschap. De uitdaging was dus totaal anders en zoals steeds wordt het antwoord op een uitdaging mee gekleurd door de aard van deze laatste. Of met andere woorden daar waar in de Verenigde Staten een pragmatische oplossing (militaire overwinning en steunen op het natuurrecht) kon volstaan, moest de Franse Revolutie ook een metafysische dimensie krijgen, moest zij zich tooien met een soort van sacraal aureool, dat tegenover het wereldbeeld van het Ancien Régime een even absoluut vooruitgangsgeloof kon stellen. Bij manier van spreken moest de hemel hier op aarde gerealiseerd worden.¹⁵ Ofschoon deze aspiraties na het dieptepunt van “*la grande terreur*”, tijdens het daaropvolgende *Directoire* en vooral gedurende het Napoleontische bewind tot meer zakelijke proporties werden teruggebracht, bleven zij in het politieke bewustzijn van de moderne tijd spoken. Een volgend punt dat als ‘romantisch’ kind van de Revolutie voluit zijn stempel heeft gedrukt op de hedendaagse geschiedenis, is de doorbraak van het nationalisme. Dit geeft

aan het begrip 'volkssoevereiniteit' een zichtbare omschrijving waardoor het tegelijk de tendens naar universaliteit die volgt uit de rationele basis van het nieuwe politieke denken, inperkt.

Erfgenamen van de Franse Revolutie

Het meest succesvol kwam na de val van Napoleon en het mislukte avontuur van de Restauratie, het nieuwe denken naar voren in de kersverse liberale, nationale staten, zoals vanaf 1830 in België en vanaf 1848 in Nederland. Nog andere landen zouden met vallen en opstaan volgen en de vorm aannemen ofwel van een constitutionele parlementaire monarchie ofwel van een republiek. Een te eenzijdige interpretatie van Montesquieu was in deze jonge democratieën onmiskenbaar aanwezig.

In de eerste plaats gaat het hier over burgermaatschappijen waarin de individuele vrijheid centraal staat. Deze vrijheid vormt ook het kader waarin de onderlinge gelijkheid tegenover de wet moet worden beleefd. Het sterkst komt deze liberale karakteristiek naar buiten in het economisch liberalisme dat als leer maar ook als een politiek zeer sterk zijn stempel op de verdere negentiende eeuw zal drukken.

Vanuit bepaalde standpunten gezien heeft deze liberale vernieuwing opvallende successen geboekt. In deze periode zou West-Europa haar hegemonie uitbouwen over de hele wereld. Het British Empire is hiervan hét grote voorbeeld. Maar evenredig met dit grote welslagen waren ook de schaduwzijden goed merkbaar. In die zin dat deze situatie waarin een aantal burgers hun vrijheid maximaal wist te benutten, ook een grote massa praktisch onvrije proletariërs voortbracht. Dat een niet in toom gehouden economische en politieke vrijheid macht voortbrengt, bleek uit het maatschappelijke darwinisme dat hierbij opgang maakte. De feitelijke ongelijkheid onder de voor de wet nochtans gelijke burgers nam dergelijke proporties aan dat een reactie niet kon uitblijven. Deze kwam er met het optreden van Karl Marx.

Volledig binnen het positivistische kennismodel van die jaren werkte de Duitse filosoof op een wetenschappelijke manier een ideologie uit waarin de gelijkheid onder de mensen centraal stond. Deze zou volledig gerealiseerd worden binnen de ijzeren dialectische ontwikkeling van de geschiedenis die

onomkoombaar zou leiden tot de klassenloze maatschappij. Dus, precies zoals bij Rousseau werd in deze communistische leer het gelijkheidsstreven onlosmakelijk verbonden met een verwachte volmaakte maatschappij. En precies ook zoals bij Rousseau zouden epigonen over het hoofd zien dat zij met Marx'geschriften te maken hebben met een vooral filosofische tekst die wanneer het op concrete actie op aankwam heel wat vaagheden en onzekerheden verborg. Opvallend zou dit duidelijk worden eens deze ideologie onder de leiding van Lenin, de politieke macht in een land had verworven, met name in Rusland tijdens de oktoberrevolutie van 1917.

Ofschoon het niet zo is dat men naadloos van Marx-Engels naar Lenin kan overstappen - Lenin zelf was daar nochtans heilig van overtuigd - staat het buiten kijf dat Marx'geschriften aan Lenin de basis en het denkkader gaven om zijn communistische dictatuur uit te bouwen. Scherp komt dit systeem waarin én een democratische achtergrond van egalitarisme en sterke leider met elkaar verzoend moesten worden naar voren in de door Lenin zelf uitgedachte term van het "democratisch centralisme". Het is goed hem hier zelf aan het woord te laten. In een brief van 1902 schrijft hij:

"Met betrekking tot de ideologische en praktische leiding hebben de beweging en de revolutionaire strijd van het proletariaat **de grootst mogelijke centralisatie nodig**, maar met betrekking tot het op de hoogte houden van het centrum betreffende de partij en de beweging als geheel, met betrekking tot verantwoordelijkheid voor de partij, hebben wij de grootst mogelijke decentralisatie nodig...Nu zijn we een georganiseerde partij geworden en dat betekent het scheppen van macht, de verandering van het gezag van ideeën in het gezag van macht".

En verder nog tijdens het negende partijcongres in april 1920:

"Het voornaamste principe van het democratisch centralisme is dat de hogere cel gekozen wordt door de lagere cel, dat alle richtlijnen van een hogere cel absoluut bindende kracht hebben voor een cel die ondergeschikt is en dat er een met macht bekleed partijcentrum is waarvan het gezag onbetwistbaar is voor alle leiders van het partijleven in de periode die verloopt van het ene congres tot het volgende".¹⁶

Precies zoals tijdens de dagen van Robespierre de Revolutie van de Fransen omgebogen werd tot een Revolutie tegen de Fransen, werd in dit democra-

tisch centralisme de dictatuur van het proletariaat uiteindelijk omgevormd tot een dictatuur tegen het proletariaat. Stalin heeft dit trouwens in al zijn radicale rechtlijnigheid toegepast. Het Stalinisme dat een combinatie is van het Leninisme en het nationaal Bolsjevisme,¹⁷ trok de logische consequenties uit de voorgaande periode en vestigde een regelrechte dictatuur. Tot welke aberraties dit leidde in Rusland én in de satellietstaten is een verhaal dat nog vers in het geheugen ligt.

In onze eeuw is er nog een tweede beweging die de liberale democratie afwees, namelijk het fascisme en vooral het nazisme. Ofschoon deze bewegingen zich afzetten tegen de ideeën van de Franse Revolutie, is het toch, en dit vooral bij Hitler, duidelijk dat er een familieverband bestaat met het Rousseaanse denken. Ook bij de democratisch verkozen (!) Nazi-dictator is aanwezig de idee van de Algemene Volkswil waarvan “der Führer” zich de heraut noemt, het benadrukken van de gelijkheid en de gedachte aan een te verwachten volmaakte maatschappij in zijn droom van het Derde Rijk. Maar een fundamenteel verschil met de vorige ‘linkse’ dictatuur die universeel wilde zijn, is dat Hitler deze ideeën plaatste in een romantisch nationalistisch kader waardoor zijn gelijkheidsbeginsel enkel het eigen volk en ras gold.¹⁸ Maar zoals gezegd, is dit nationalisme ook een loot van het achttiende-eeuwse politieke denken én van de Franse Revolutie.

Tot zover dit summier overzicht van het historisch kader waaruit ons democratisch gedachtegoed voortkomt. In het begin van deze lezing werd reeds gewezen op de crisissfeer waarin onze democratie zich bevindt. Door een samenloop van omstandigheden lopen vooral in België de spanningen hoog op. Het zou evenwel onverantwoord zijn om deze problemen te zien als een van de algemene tijdgeest losstaand gegeven die daarenboven nog typisch Belgisch zouden zijn. Zoals ook buitenlandse commentatoren ter zake betogen, is het in andere landen van de Europese Unie niet beter.

In een commentaar op de opeenvolgende onthullingen van corruptie en pedofilie, schrijft De Standaard op 19 november van dit jaar, dat de democratie zich bevindt “op een steile met groene zeep ingesmeerde helling...” en in “een vliegende vaart naar beneden suist... Het een en ander moet de afgrond inglijden, opdat... het gezonde, de moeizame klimtocht naar een hoger niveau van democratie kan aanvatten... Wie of wat overeind zal blijven...in die crisis is niet duidelijk”.¹⁹

Deze waarschuwing moet ernstig worden genomen. Europa staat zoals gezegd aan de vooravond van belangrijke beslissingen die hun weerslag zullen hebben op de vorm van democratie die men zal hanteren. Nadenken over de basiselementen van die democratie en vooral inzicht verwerven in de gevaren die een té sterke beklemtoning van de gelijkheid zoals nu aan het gebeuren is, met zich meebrengt, is geen luxe-bezigheid. Gezocht moet worden naar een vorm van democratie waarin de verschillende facetten van het achttiende-eeuwse verlichtingsdenken op een harmonieuze manier blijven samengaan waarin met andere woorden de excessen van vrijheid en gelijkheid worden vermeden en tegelijk wordt ingezien dat het vestigen van een ‘paradijs op aarde’ een gevaarlijk perspectief is. De Westerse democratieën uit de voorbije decennia hebben ter zake al flink wat ervaring kunnen opdoen maar de democratie blijft een tere plant die vlug kan beginnen woekeren! Het werd reeds herhaaldelijk gezegd. De ervaring van het verleden naast zich neerleggen veroordeelt de mens tot het steeds weer begaan van dezelfde fouten en dit zou precies in dit geval desastreus en tragisch zijn.

Raoul Bauer

Noten:

- ¹ Op uitnodiging van de *Historici Lovanienses* werd deze tekst als lezing gehouden in het Vlaamse Parlement op 13 december 1996. De auteur is hoogleraar Cultuurgeschiedenis aan het Hoger Architectuurinstituut Sint-Lucas Gent/Brussel en medehoofdredacteur van het Tijdschrift voor Geschiedenis en Wijsbegeerte van de Cultuur, waarin deze tekst trouwens ook wordt opgenomen.
- ² H.W.von der DUNK, *Elke tijd is overgangstijd*, Prometheus, Amsterdam, 1996, 23.
- ³ Jean-Marie GUÉHENNO, *Het einde van de democratie* [La fin de la Démocratie, Flammarion], Lannoo, Tielt, 1994; Kees BREED, *Democratie na 2000*, Kok Agora-Pelckmans, Kampen, 1996 en Ilya PRIGOGINE, *Het einde van de zekerheden* [La Fin des Certitudes, Ed.Odile Jacob], Lannoo, Tielt, 1996.
- ⁴ Zie B.A.G.M.TROMP, *Thomas Hobbes:Een inleiding tot Leviathan*, in, Hobbes, *Leviathan [1651]*, Boom Klassiek, Meppel, 1989, 31.
- ⁵ A.J.TOYNBEE, *Blokkerende gewoonten. Pleidooi voor een wereldstaat*, [Change and Habit. The Challenge of our Time, 1966], Het Spectrum, 1970, 7.
- ⁶ Kees BREED, *o.c.*, 14.

- ⁷ H.W.Von Der DUNK, *o.c.*, 170.
- ⁸ MONTESQUIEU, *De l'esprit des Lois*, in : *Oeuvres complètes*, Bibliothèque de la Pléiade, II, 350.
- ⁹ MONTESQUIEU, *o.c.*, 395 - 397.
- ¹⁰ Zie Robert DERATHÉ in zijn inleiding tot Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat social*, Gallimard, Parijs, 1964, 45
- ¹¹ Robert DERATHÉ, *o.c.*, 48.
- ¹² Charles TAYLOR, *De politieke cultuur van de moderniteit*, Kok Agora-Pelckmans, Kapellen, 1996, 70.
- ¹³ Charles TAYLOR, *o.c.*, 81.
- ¹⁴ H.W.von der DUNK, *o.c.*, 130.
- ¹⁵ H.W.von der DUNK, *o.c.*, 131.
- ¹⁶ Bertram D. WOLFE, *Het Leninisme*, in, *Het pluralistische marxisme* [Marxisme in the modern World, Stanford U.P., 1965], Het Spectrum, Antwerpen-Utrecht, 1968, 118 - 119.
- ¹⁷ Boris SOUVARINE, *Het Stalinisme*, in, *Het pluralistische marxisme*, 133.
- ¹⁸ H.W.von der DUNK, *o.c.*, 153.
- ¹⁹ Guy TEGENBOS, *De Standaard*, 19 november 1996.

EEN FEESTLIED VOOR VLAANDEREN

60ste Vlaams Nationaal Zangfeest

zondag 27 april 1997 om 14.30 u

Flanders Expo - hal 8 - Gent

In de periode 1933-1997 werden in Vlaanderen 60 Vlaams nationale Zangfeesten georganiseerd. Het eerste vond plaats op 9 juli 1933 in de handelsbeurs in Antwerpen. Na een zwerftocht langs alle grote Vlaamse steden streek het zangfeest in 1953 neer in het sportpaleis te Antwerpen en bleef er tot 1995. In 1996 werd de band verbroken en verhuisde het zangfeest naar Gent.

Zovele regisseurs, choreografen, dirigenten, componisten, solisten, koren, dansgroepen, vendeliers, auteurs, dichters en een menigte andere medewerkers hebben sinds jaar en dag het beste van zichzelf gegeven om dit unieke feest te doen slagen.

Al meer dan 60 jaar mag deze unieke Vlaamse culturele manifestatie rekenen op een trouw en geëngageerd publiek. Wilt U er ook bij horen?

Reservatie:

rechtstreeks:

VNZ-secretariaat, Baron Dhanislaan 20/2 - 2000 ANTWERPEN

tel.: 03/237 93 92

iedere weekdan van 8.30 u tot 17.30 u

zaterdag 12 en 19 april ook open van 9.00 u tot 17.30 u

door overschrijving op het rekeningnummer:

Kredietbank: 409-6566861-05

A.S.L.K.: 001-2561013-95

Zural Unispar: 930-0020987-02

Kaarten die niet meer konden toegezonden, kunnen op 27 april a.s. afgehaald worden aan de kassa's van hal 8 van Flanders Expo

Prijzen:

1.000 Bfr. (1ste rang); 700 Bfr. (2de rang); 600 Bfr. (3de rang); 500 Bfr. (4de rang); 400 Bfr. (5de rang); 300 Bfr. (6de rang)

Kortingen voor ouders met hun gezin. (kinderen -12 jaar à 100 Bfr.)

3de leeftijd (Plus3-Pas en leden van gepensioneerdenvonden) en Vlaamse verenigingen en groeperingen (ANZ; Davidsfonds; VVB, Vlaams Neutraal Ziekenfonds): rangverhoging vanaf 2de rang.

CENTRAAL SECRETARIAAT V.V.A.
Emiel Jacqmainlaan 126, 1000 BRUSSEL
tel. & fax 02/218 68 20

Onze secretaris Koen Michiels is bereikbaar:

Maandag

Dinsdag van 13.30 u tot 17.30 u

Woensdag

buiten deze uren kan U steeds Uw boodschap inspreken
op het antwoordapparaat;